

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Дж. АЛЫШБАЕВ ат. ЭКОНОМИКА ИНСТИТУТУ
КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 08.20.626 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 330: 338.2(575.2) (043.3)

Джунусбаева Чолпон Исаевна

**Социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү
төмөндөтүүдө зекеттин учурдагы шарттарда тийгизген таасири
(Кыргыз Республикасынын мисалында)**

08.00.05 – экономика жана улуттук чарбаны башкаруу

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

авторефераты

Бишкек - 2021

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Дж. Алышбаев ат. Экономика институтунун регионалдык экономиканы изилдөө бөлүмүндө аткарылды

- Илимий жетекчи:** **Саякова Сонунбюбю Шакильевна**
экономика илимдеринин кандидаты, илимий ага инспектор, КР УИА Дж. Алышбаев ат. Экономика институтунун регионалдык экономиканы изилдөө бөлүмүнүн башчысы
- Расмий оппоненттер:** **Омурканов Ырысбек Калыкович**
экономика илимдеринин доктору,
Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин экономикалык теория кафедрасынын профессору
Конокбаева Дамира Кыясовна
экономика илимдеринин кандидаты,
К. Карасаев атындагы Бишкек Мамлекеттик Университетинин колледжинин директору
- Жетектөөчү уюм:** Эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлигинин Социалдык өнүктүрүү жана ишкердик институту, экономика жана менеджмент кафедрасы, дареги: 720010 Бишкек ш., Манас проспектиси 22 а

Диссертацияны коргоо 2021-жылдын 18-майында саат 14⁰⁰ дө КР УИАнын Дж. Алышбаев ат. Экономика институтунун жана Кыргызстандын эл аралык университетинин алдындагы илимдин доктору (кандидаты) илимий даражасын изденип алууга диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.20.626 диссертациялык кеңешинин отурумунда болот. Дареги: 720001, Бишкек шаары, Чүй проспектиси 255, диссертациялык зал (2-кабат). Онлайн режиминде диссертация коргоонун идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/08--g6o-bat-fb3>

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасынан (720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а) жана Кыргыз Республикасынын эл аралык университетинин китепканасынан (720001, Бишкек шаары, Чүй проспектиси 255), ошондой эле <https://mukr.iuk.kg/> (ines.kg) сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 16-апрелинде таратылды.

Диссертациялык
кеңештин
окумуштуу катчысы,
э.и.к., доцент

Бекбоева Р.Р.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Исламдагы мусулмандар тарабынан жыл ичинде милдеттүү түрдө мал-мүлктөн берилүүчү – зекет, мусулмандар жашаган дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө, анын ичинде Кыргызстанда да кездешет. Өлкөдөгү мусулмандардын кайрымдуулук иш алып баргандары, ошондой эле өз мүлкүнөн жана кирешесинен зекет бергендери тууралуу маалыматтарды мисал катарында айтса болот. Бирок, буга карабастан, Кыргызстанда зекет боюнча бир дагы илимий изилдөө болгон эмес.

Кыргызстандын калкынын жарымынан көбү мусулмандар, ошондуктан, зекет мамлекеттин социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтуу максатында мамлекеттик-жеке өнөктөштүктүн инструменттеринин бири катары иштей алмак. Ошол эле учурда, мамлекет үчүн маанилүү жагдай, социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө каражат өлкөнүн ичинде топтолмок.

2017-жылдын 29-сентябрында Бишкек шаарында өткөн биринчи эл аралык «Ислам азыркы светтик мамлекетте» конференциясынын декларациясында мамлекеттердин коомдук жана саясий турмушуна жана эл аралык мамилелерге исламдын таасири өсүп жаткандыгы жөнүндө айтылат. Ушуга байланыштуу, өлкөнүн социалдык-экономикалык жашоосунда иштеп жаткан исламдын элементтерин, анын ичинде зекетти ар тараптуу изилдөө зарылдыгы келип чыгууда.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар жана негизги изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациялык изилдөөдө каралган маселелер 2018–2020-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы (2.5 «Демократиялык мамлекеттеги дин»), 2014–2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясаты жана Кыргыз Республикасында халал-индустриясын өнүктүрүү концепциялары менен байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты. Кыргызстандын азыркы шартында өлкөнүн социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтуу үчүн зекет фондунун моделин иштеп чыгуу.

Коюлган максаттын негизинде диссертациялык иште төмөнкүдөй **маселелер** аныкталган:

1. Экономикалык категория катары зекеттин маңызын изилдөө.
2. Зекеттин чет мамлекеттердин экономикасында иштөө өзгөчөлүктөрүн изилдөө.
3. Кыргызстандын социалдык-экономикалык жашоосунда зекетти ишке ашыруунун учурдагы абалын талдоо.
4. Кыргызстандагы социалдык-экономикалык көйгөйлөрдүн азайышына зекеттин таасирин ачып берүү.
5. Кыргызстандын социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтуу куралы катары зекет фондунун моделин иштеп чыгуу.

Изилдөө объектиси. Кыргызстандын социалдык-экономикалык жашоосундагы зекеттин иштеши.

Изилдөө предмети. Чет мамлекеттердин экономикасындагы зекет фонддорунун иш-аракеттери, ислам институттарынын зекет тутумундагы ролу, зекеттин иштешинин көйгөйлөрү жана Кыргызстандын социалдык-экономикалык маселелерин чечүүдө мүмкүнчүлүктөрү.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Экономикалык категория катары зекеттин маңызы ачылган.
2. Мусулмандын материалдык байлыгын (нисаб) жана тийиштүү өлчөмдөгү зекетти эсептөө методикасы сунушталат.
3. Кыргыз Республикасынын экономикасында зекеттин иштешинин өзгөчөлүктөрү аныкталды.
4. Зекет түшүүлөрүнүн мүмкүн болгон көлөмдөрү жана алардын Кыргызстандагы жакырчылыктын жана жумушсуздуктун деңгээлин төмөндөтүүгө тийгизген таасири эсептелип ачылган.
5. Чет элдик тажрыйбаны изилдөөнүн негизинде, Кыргызстандын социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтууда зекетти курал катары колдонуу максатында, зекет фондунун автордук модели сунушталат.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. Изилдөөнүн материалдарын жана натыйжаларын Кыргызстандагы зекетти чогултуучу жана бөлүштүрүүчү атайын фонд түзүүдө колдонсо болот. Аталган фондго башка институттар менен бирдикте социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү чечүүдөгү ишмердүүлүгүн оптималдаштыруу боюнча бир катар сунуштар берилген.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Материалдык артыкчылыктарга ээ болгон адамдар жана аларга муктаж болгондордун ортосунда материалдык байлыкты ислам укугунун негизинде бөлүштүрүүдө зекетти атайын экономикалык категория катары кароого мүмкүндүк берет.
2. Зекетти эсептөө методикасы мүлктүн түрүнө жараша ар кандай болушу мүмкүн. Ошол эле учурда, мүлктү биринчи кезекте жалпы эквивалент катары акча билдирет жана белгилүү бир деңгээлге (нисабга) жеткен мүлктүн эсебин накталай акчанын (алтын жана күмүш) наркы менен өлчөнөт. Бул материалдык байлыктын өлчөмүн (нисаб) жана ага ылайык келген зекеттин көлөмүн эсептөөнүн автордук ыкмасын сунуш кылууга мүмкүндүк берди.
3. Социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү чечүү үчүн атайын жардам программаларын иштеп чыгуу, ошондой эле зекет фондунун жоктугунан, чогултулган каражаттарды пайдалануу боюнча отчетторду калкка тынымсыз берип туруу менен зекет чогултууну жана бөлүштүрүүнү тутумдаштыруу зарылдыгы негиз.
4. Сауд Аравиясынын Меккеге ажылыкка баруучу мусулмандарга квота эсептөө методикасынын негизинде, бир өлкөгө квота өлкөдөгү жалпы мусулмандардын 0,1% түзөт, жана ушул методиканын негизинде Кыргызстандагы мусулмандардын саны эсептелген. Кыргызстан калкынын жашоо деңгээли жөнүндө маалыматтардын негизинде, Кыргызстандагы зекет жана битир-зекетин төлөөчүлөрдүн жана алуучулардын саны, ошондой эле

зекет түшүүлөрүнүн мүмкүн болгон көлөмү жана алардын жакырчылыктын жана жумушсуздуктун деңгээлин төмөндөтүүгө тийгизген таасири эсептелген.

5. Казакстан, Орусия жана жакынкы чыгыш өлкөлөрүндөгү «Зекет» кайрымдуулук фонддорунун ишмердүүлүгүн талдоонун негизинде, Кыргызстандын социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтуу куралы катары, атайын «Зекет» коомдук фондун түзүү жана сунуш кылынган «Зекет» фондунун өлкөнүн башка мекемелери менен биргеликте алып баруучу негизги иш-чаралары иштелип чыкты.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. 2017-жылы «Социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү төмөндөтүүдө зекеттин учурдагы шарттарда тийгизген таасири (Кыргыз Республикасынын мисалында)» изилдөө темасы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Илим департаментинин грантын жеңип алган. Ушул диссертациялык иште келтирилген изилдөөлөрдүн материалдары жана натыйжалары берилген гранттын илимий отчетуна киргизилген жана Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Илим департаменти тарабынан бекитилген.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда жүргүзүлдү: «Билим жана илим - келечекке жол», Сырдария университети, Казакстан, 25.11.2016; «Заманбап экономика: теориялык жана практикалык ыкмалар», Башкырт мамлекеттик университети, Орусия, 5.12.2016; «Менеджменттин жана санариптик экономиканын заманбап тенденциялары: Аймактык өнүгүүдөн экономикалык өсүшкө чейин», Ж.Баласагын ат. Кыргыз улуттук университети, Бишкек, 10.01.2020. Изилдөөнүн натыйжалары: Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинде Өнөктөштүк экономика жана каржы эл аралык ассоциациясы тарабынан өткөрүлгөн «Исламдык каржылоо принциптериндеги потенциал жана чакырыктар» семинарында жарыяланды (27.06.2019); Ислам экономикасын өнүктүрүү агенттиги өткөргөн «Исламдык каржылоонун негиздери» тренингинде колдонулган (03.06.2019); Эл аралык Кувейт университетинде (2018–2020) «Ислам экономикасынын негиздери» жана «Ислам каржылоосу» сабактары боюнча конок лекцияларында окутулган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылуусу. Диссертациялык иштин негизги жоболору 8 илимий макалаларда жарыяланып, жалпы 6 б.б. түздү.

Иштин түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, жыйынтыктардан, практикалык сунуштардан, колдонулган 151 булактардын тизмесинен турат. Көлөмү 165 беттүү компьютердүү тексттен туруп, 33 таблицаны, жана 7 сүрөттү камтыйт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

«Зекет» экономикалык категориясынын теориялык негиздери аталыштагы биринчи бөлүмүндө зекеттин табияты жана маңызы, чет элдик жана ата мекендик изилдөөчүлөрдүн эмгектериндеги зекетке болгон көз-караштар, ошондой эле Орусиянын, Казакстандын жана жакынкы чыгыштын экономикаларында зекеттин иштеши каралат.

Зекет (кыргыз тилине которгондо «өсүү», «көбөйүү», «тазалануу», «садака берүү» дегенди билдирет) – бул жылына бир жолу, мусулмандар тарабынан материалдык байлыктын белгилүү бир деңгээлге жетип, андан ашып кетишинен баштап, аларга муктаж болгондорго милдеттүү түрдө берилет. Мусулмандын зекет төлөө милдетин аныктай турган материалдык байлыктардын минималдуу өлчөмү же наркы нисаб деп аталат. Бул минималдуу мүлк зекет берүүчү адамдын күнүмдүк турмушунда пайдаланчуу нерседен ашык болушу керек [44, 45-б.].

Кыргызстандын практикасында зекет, битир-zeket (садака-битир, фитир зекет) жана садака белгилүү, бирок өлкөнүн көптөгөн мусулмандары алардын айырмачылыктарын билишпейт жана аларды алмаштырышат (1.1 сүрөт).

Зекет	• исламда мүлктүн белгилүү бир деңгээлге (нисабга) жетип, же андан ашышы менен милдеттүү түрдө берилет
Битир-zeket	• рамазан айында ар бир үй-бүлө мүчөсү үчүн 1,6 кг буудай (мейиз, ун) же 3,2 кг арпа (хурма) баасында берилет
Садака	• исламдагы ыктыярдуу кайрымдуулук же жакшы иштер

1.1 сүрөт – «Зекет», «битир-zeket» жана «садака» түшүнүктөрү

Зекеттин коомдук тилектештиктин негизи экендиги жөнүндө Аль-Азхар университетинин профессору, доктор Х.Х. Шахата айтып, мындай деп белгилейт: «Ислам мамлекеттүүлүгү калыптануу мезгилинде жок инвестициялык каражаттар жана ишкердик иш-аракеттердин технологияларынын таптакыр жаңы түрлөрү пайда болгондугуна байланыштуу, азыркы кырдаалда кантип туура жана адекваттуу түрдө зекеттин аныктамасын жана анын эсептөөсүн жүргүзүү керектигин тереңирээк изилдеп чыгуу керек» [133, 4-б.].

Учурдун эң таасирдүү ислам аалымдарынын бири Юсуф аль-Кардави зекетти системдүү түрдө үйрөнүү керектигин баса белгилеп, мындай деп жазган: «Исламдын бул маанилүү түркүгү (zeket) кайрадан каралып, бүгүнкү реалдуулукка ылайык келтирилиши керек. Өткөн кылымдын авторлору өз стилдерин карманып (zeket жөнүндө) өз убагы үчүн жазышкан. Ар бир доордун өзүнүн стили бар ... » [44, 17-б.].

Калктын социалдык аялуу топторунун жыргалчылыгын көбөйтүү, ошондой эле өлкөдөгү жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү максатында зекетти жеке адамдардан гана эмес, ишкердик ишмердүүлүгүн жүргүзгөн юридикалык жактардан да эсептешкен орусиялык изилдөөчүлөрдү (Р.А.

Гезихановду, Ш.А. Шовхаловду, М.Е. Калимуллинаны, Р.И.Беккинди ж.б.) белгилеп кетсек болот.

Ата мекендик изилдөөчүлөргө келсек, ата мекендик илимий чөйрө үчүн зекет ар тараптуу жана системалуу изилдөөнү талап кылган жаңы көрүнүш [31, 28-б.]. Зекетти исламдык экономикалык моделдин элементи катары караган, А.С. Болджурова: «Ислам экономикасы жана Кыргызстан: теория жана практика» эмгегинде жакырларга жана муктаж жарандарга колдоо көрсөтүүдө, ошондой эле коомдун башка социалдык милдеттерин жашообузда ишке ашырууда зекеттин маанилүүлүгүн белгилейт [12, 76-б.].

Ошентип, изилдөөнүн теориялык ыкмасын (синтезди) жана изилдөөнүн эмпирикалык (адабияттарды, документтерди жана иш-аракеттердин натыйжаларын изилдөө) ыкмасын колдонуп, зекетти – материалдык артыкчылыктарга ээ болгон адамдар жана аларга муктаж болгондордун ортосунда материалдык байлыкты ислам укугунун негизинде бөлүштүрүүдө атайын экономикалык категория катары кароого мүмкүндүк берет. Ошону менен бирге зекетти эсептөөнүн төмөнкү ыкмасы дагы сунушталат. Нисабдын наркы белгилүү бир аймакта алтындын же күмүштүн орточо баасын эске алуу менен болжолдуу түрдө аныкталат. Нисаб алтын менен 85 граммга барабар, ал эми күмүшкө 595 граммга барабар.

Ушунун негизинде төмөнкү формула чыгарылышы мүмкүн:

$$Ya = f(qp), \quad (1.1)$$

мында

Ya – нисабдын алтын менен өлчөмү; q - 85 грамм алтын (*const*); p – базар шартына ылайык өзгөрүлүп турган 1 грамм алтындын баасы. Жогоруда айтылгандарды эске алып, төмөнкү формуланы алсак болот:

$$Ya = f(85p). \quad (1.2)$$

Андан алынган зекеттин көлөмүн аныктоочу формула,

$$Xa = \frac{Ya}{40}, \quad (1.3)$$

мында

Xa - алтын өлчөмүндөгү зекеттин өлчөмү; 40 - *const*.

Зекет төлөө милдетүү болот, эгер материалдык байлык Ya га жетсе же андан жогору болсо. Мисалы, 600 000 шарттуу бирдикте акча каражаты бар. Нисабдын (алтын менен) өлчөмү 340 000 шарттуу бирдикти ($85 \times 4\ 000$) түздү, анда берилүүчү зекеттин өлчөмү 15 000 шарттуу бирдикти ($600\ 000 / 40$) түзөт.

Ошо сыяктуу эле, нисабдын формуласын күмүш өлчөмүндө эсептесек болот:

$$Yk = f(qp), \quad (1.4)$$

мында

Yk - нисабдын күмүш менен өлчөмү; q – 595 грамм күмүш (*const*); p – базар шартына ылайык өзгөрүлүп турган 1 грамм күмүштүн баасы. Андан кийин төмөнкү формуланы алабыз:

$$Yk = f(595p). \quad (1.5)$$

Андан зекеттин күмүштүн өлчөмүндөгү формуласын аныктайбыз:

$$X_k = \frac{Y_k}{40}, \quad (1.6)$$

мында

X_k – күмүш өлчөмүндөгү зекеттин өлчөмү ; 40 - *const.*

Зекетке байланыштуу, мусулмандардын санына жана шарияттын мамлекеттин мыйзамына тийгизген таасирине карата, дүйнөнүн бардык өлкөлөрүн шарттуу түрдө төмөнкү үч категорияга бөлүүгө болот [30, 53-б.]:

1. Мамлекеттик мыйзамдар ислам нормаларынын таасиринде болгон жана калктын көпчүлүгү мусулмандар.

2. Мамлекеттик мыйзамдар исламдын нормаларын эске албаган өлкөлөр, бирок ошол эле учурда мусулмандар калктын басымдуу бөлүгүн түзгөн.

3. Калктын бир аз бөлүгүн мусулмандар түзгөн өлкөлөр.

Биринчи категориядагы өлкөлөргө жакынкы чыгыш өлкөлөрү кирет. Бул өлкөлөрдө зекетти чогултуу жана бөлүштүрүү белгилүү бир министрликтин алдында түзүлгөн фонд (бөлүм) тарабынан жүргүзүлөт. Мисалы: Сауд Аравиясында Каржы министрлигинин алдында зекет жана киреше салыгы боюнча бөлүм түзүлгөн; Катарда Ислам жана вакф иштери министрлигинин алдындагы «Зекет» фонду; Кувейттин Дин жана вакаф иштери министрлигинин алдындагы «Байт-аль-Закат» (Зекет үйү) фонду. Фондогу каражаттар мамлекеттик финансыдан өзүнчө мобилизацияланып, жакыр жана муктаж үй-бүлөлөргө, карызкорлорго, жетим-жесирлерге, медициналык мекемелердин бейтаптарына, студенттерге, жумушсуздарга, социалдык объектилерди курууга жана башкаларга жумшалат. Зекеттен тышкары, зекет фонддору садаканы да кабыл алышат. Фонддордун стратегиялык максаттарынын бири – аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдү материалдык байлыгы бар үй-бүлөлөргө айландыруу.

Мамлекеттик мыйзамдарда исламдын нормалары эске алынбаган, бирок ошол эле учурда калктын көпчүлүк бөлүгү мусулмандар болгон өлкөлөргө Борбордук Азия, Казакстан жана башкалар. Мисалы, Казакстанда Казакстан Мусулмандарынын дин башкармалыгы тарабынан түзүлгөн «Зекет» кайрымдуулук фонду зекетти өлкө ичинде чогултуп жана бөлүштүрөт.

Үчүнчү категориядагы өлкөлөргө Орусия кирет, анда эки атайын зекет фонду бар. Алардын бири - Орусия Федерациясынын Мусулмандарынын дин башкармалыгы тарабынан түзүлгөн Москвадагы «Закят» кайрымдуулук фонду. Экинчиси Татарстан Республикасынын Мусулмандарынын дин башкармалыгы тарабынан түзүлгөн кайрымдуулук «Закят» фонду.

«Кыргызстандын социалдык-экономикалык жашоосундагы зекетти ишке ашыруунун учурдагы абалы» аталыштагы экинчи бөлүмү

Илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларынын жана корутундуларынын негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү автор тарабынан жалпы илимий жана атайын изилдөө ыкмаларын колдонгонуна байланыштуу. Статистикалык жана математикалык изилдөө ыкмаларынын чектеринде эсептик маалыматтар жана фактылык маалыматтарды иштеп чыгуу жана талдоо ыкмалары колдонулган. Изилдөөнүн эмпирикалык ыкмасынын негизинде, өлкө мусулмандарынын арасында зекет маселелери боюнча компетенттүүлүктү аныктоо үчүн анкеталык сурамжылоо жүргүзүлүп, Кыргызстандагы зекеттин иштеши чет

элдик зекет практикасы менен салыштырылды. Кыргызстандагы мусулмандардын саны кыйыр өлчөө ыкмасы менен аныкталды.

Изилдөөнүн негизги материалдары орусиялык жана чет өлкөлүк окумуштуулардын эмгектери, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин статистикалык маалыматтары, Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын жана Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясынын маалыматтары, ошондой эле чет мамлекеттердин зекет фонддорунун иш алып барышы.

Экинчи бөлүмдө негизги социалдык-экономикалык көрсөткүчтөр жана өлкө калкынын жашоо деңгээли, Кыргызстандын зекет тутумундагы ислам институттарынын ишмердүүлүгү талданып, ошондой эле өлкө экономикасында зекетти оптималдаштыруу көйгөйлөрү жана аларды чечүүнүн жолдору каралат.

Өлкөдөгү эң ири мусулман уюму – Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгы (КМДБ). Зекет тутумунда Муфтият мусулмандардын борбордук мекемеси катары, зекет берүүнүн тартиби жана нисабдын өлчөмү жөнүндө (2.1.-таблица), ошондой эле битир-зекеттин өлчөмү боюнча чечимдерди (фатва) чыгарат (2.2.-таблица). КМДБ мусулмандардан кайрымдуулукту материалдык жана акчалай түрдө кабыл алат, бирок борборлоштуруп зекетти чогултпайт.

2.1.-таблица – 2015-2019-жылдардагы Кыргызстандагы нисабдын өлчөмү жана ага тиешелүү зекет (сом.)

Жыл	Көрсөткүчтөр	Баасы 1 грамм	Нисаб	Зекет (2,5%)
2015	Алтын (85г)	1230	104550	2613
	Күмүш (595г)	35	20825	521
2016	Алтын (85г)	1250	106250	2656
	Серебро (595г)	32	19 040	495
2017	Алтын (85г)	1490	126650	3167
	Күмүш (595г)	35	20825	521
2018	Алтын (85г)	1500	127500	3187
	Күмүш (612,36 г)	36	22044	551
2019	Алтын (85г)	1500	127500	3187
	Күмүш (612,36 г)	36	22044	551

Булагы: Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын маалыматтары.

Чечимдин негизинде, алтындын наркы Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан расмий белгиленген, дүйнөлүк базарларга багытталган баалардан төмөн экендигин жана сатып алуучулар менен сатуучулар тарабынан белгиленген базар ичиндеги бааларга барабар экендигин белгилей кетүү абзел. Өлкөдө нисаб алтындын сыныктар түрүндө жана күмүш өлчөмүндө болгондугу, бул көптөгөн мусулмандарга исламдын түркүктөрүнүн бирин аткарууга мүмкүнчүлүк берет.

2.2.-таблица - 2015-2019-жылдардагы Кыргызстандагы битир-зекеттин өлчөмдөрү

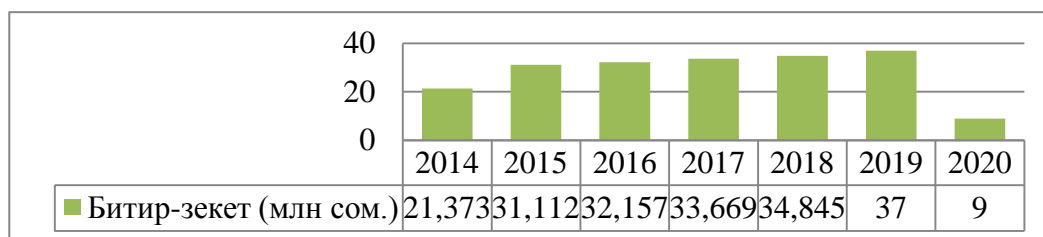
Жыл	Көрсөткүчтөр	Буудай	Мейиз	Ун	Арпа	Хурма
	Көлөм (кг)	1,6	1,6	1,6	3,2	3,2
2015	Орточо баа (сом.)	25	200	32,5	20	150
	Бардыгы (сом.)	40	320	52	64	480

2.2.-таблицанын уландысы

2016	Орточо баа (сом.)	20	200	30	15	120
	Бардыгы (сом.)	32	320	48	48	384
2017	Орточо баа (сом.)	18,75	230	20	15	120
	Бардыгы (сом.)	30	368	35	48	380
2018	Орточо баа (сом.)	18,75	240	22	15	120
	Бардыгы (сом.)	30	384	35	48	480
2019	Орточо баа (сом.)	21,87	240	25	15	150
	Бардыгы (сом.)	35	384	40	48	480

Булагы: Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын маалыматтары.

КМДБгы зекеттен айырмаланып, рамазан айында битир-зекетин борборлоштуруп чогултат. 2.1-сүрөттөгү маалыматтар 2014-2019-жылдардагы битир-зекетинин түшүүлөрүнүн оң тенденциясын көрсөтөт. Ушул мезгилде кирешелер 15,627 миллион сомго көбөйүп, 2014-жылга салыштырмалуу 2019-жылы 73,11 % га өскөн, бирок 2020-жылы COVID-19 пандемиясына байланыштуу жалпы карантин болгондуктан, жыйналган битир-зекетти мурунку жыл менен салыштырганда 4,11 эсеге азайып, 9 миллион сомду түзгөн. Кирешелердин төмөндөшү мусулмандар адатта битир-зекетин берген өлкөдөгү мечиттердин жабылышы менен байланыштуу болгон.

Булагы: Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын маалыматтары.

2.1-сүрөт - Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгы тарабынан 2014-2020-жылдар аралыгында чогултулган битир-зекетинин көлөмү (млн сом.)

Кыргызстанда зекет чогулткан атайын мекеме жок, ошондуктан ар бир мусулман өзүнүн каалоосу боюнча исламдын үчүнчү түркүгүн аткарып, адатта мечитке кайрылат. Өлкөнүн калкынын (мусулмандардын) жарымынан көбү айыл жеринде жашап, дыйканчылык жана мал чарбачылыгы менен алектенишет. Ошондуктан, алардын айрымдары түшүмдөн зекет (ушр) беришет, башкача айтканда түшүмдүн бир бөлүгү зекет катары берилет. Эгерде мусулмандын мал-жандыктары болсо (жаныбарларды жылдын көпчүлүк мезгилинде жайыттарда жайып жүрүшү керек) белгилүү бир деңгээлден (нисаб) ашып кетсе, алардын санына жараша зекет берилет. Бул учурда мечиттер зекет төлөөчүлөр менен алуучулардын ортосундагы ортомчу болуп келет [10].

Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясында катталган исламдык багыттагы 2911 бирикмелердин жана уюмдар бар [56, б.-146]. Алардын айрымдары кайрымдуулук иштерин

жүргүзүшөт (мисалы, «Адеп Башаты» коомдук прогрессивдүү фонду, «Бүткүл Дүйнөлүк Жаштар Ассамблеясы» коомдук бирикмеси, Кувейттин «Ас Салам» коомдук фонду жана башкалар). Кээ бир уюмдар сырттан каржыланат, ал эми кээ бирлери кайрымдуулук түрүндө, зекет, садака сыяктуу, ички булакка ээ болушу мүмкүн. Исламдагы зекеттин орду садакага караганда жогору тургандыктан, негизинен, ислам багытындагы кайрымдуулук уюмдары алган кайрымдуулук каражаттарынын көп бөлүгү зекет болушу мүмкүн деп божомолдоого болот.

Өлкөнүн зекет тутуму канчалык өнүккөндүгүн аныктоо үчүн Кыргызстандагы зекеттин иштеши чет мамлекеттердин экономикасында зекеттин ишке ашырылышы менен салыштырылган (2.3.-таблица).

2.3.-таблица - Зекеттин чет мамлекеттердин жана Кыргызстандын экономикаларындагы иштешинин салыштырма таблицасы

Көрсөткүчтөр		Жакынкы чыгыш өлкөлөрү	Постсоветтик өлкөлөр				
			Орусия	Казакстан	Кыргызстан		
Зекет экономикасында		+	+	+	+		
Зекетти чогултуу жана бөлүштүрүү боюнча атайын мекеме	Аталышы	«Закят» фонду (департамент)	РФМДБ «Закят» КФ	ТРМДБ «Закят» КФ	КМДБ «Зекет» КФ	—	
	Менчиктин түрү	Мамлекеттик	Жеке	Жеке	Жеке	—	
	Жылдык отчет			+	+	+	—
	Чыгымдар жана түшүүлөр боюнча ай сайын отчет			+	+	—	—
	Атайын жардам программалары			+	+	+	—
	Өлкө ичинде фонддун филиалдары			—	—	+	—
Акча (накталай) жана материалдык түрдөгү кабыл алуу			+	+	+	+ ^{мындан ары} + КМДБга таандык	
Закят-калькулятор			+	+	+	—	
Зекетти маалыматташтыруу жана санарипке өткөрүү	кабыл алуу жолдору	Банк	+	+	+	+	
		Терминал	+	+	+	+	
		Электрондук капчык	+	+	+	+	
		Смс-билдирүү	+	+	—	—	
	медиа-иш	Расмий сайт	+	+	+	+	
		Мобилдик колдонмо	—	—	+	—	
		социалдык тармактар	ВКонтакте	+	+	—	—
			Инстаграм (Instagram)	+	+	+	+
			Фейсбук (Facebook)	+	+	+	+
			Твиттер (Twitter)	+	—	+	+
Ютуб (YouTube)	+		—	—	+		

Жакынкы чыгыш өлкөлөрүндө зекетти чогултуу жана бөлүштүрүү мамлекеттик институт тарабынан жүргүзүлөт, бул исламдын өлкөнүн укуктук ченемдерине тийгизген таасири менен байланыштуу, демек, мындан ары Кыргызстандагы зекетти, Орусиянын жана Казакстандын экономикаларында зекеттин аткарылышы менен салыштыруу максатка ылайыктуу. Бардык зекет фонддору (2.3-таблицаны караңыз) расмий сайтта фонддун иши жөнүндө жылдык отчет жарыялашат. Мындан тышкары, Орусиянын зекет фонддору ай сайын кайрымдуулук кылган адамды атоо менен накталай (накталай эмес) түшүүлөр боюнча, жана алуучусу көрсөтүлгөн чыгымдар камтылган отчетторду жарыялап турушат.

Зекет фонддорунун расмий сайттарында арыз ээсине жардам алуу үчүн талап кылынган документтердин тизмеси келтирилген (кайрылууну фонддун сайты аркылуу онлайн режиминде тапшырууга болот), ошондой эле потенциалдуу зекет төлөөчүлөр үчүн зекетин эсептей турган зекет-калькулятору жайгаштырылган. Мындан тышкары, фонддордун расмий сайттарында жардам долбоорлорунун (программаларынын) аттары жана тез арада дарылоого (операцияга) муктаж адамдар жөнүндө маалыматтар камтылган. Кайрымдуулук кылган адам өзүнүн каражатын багыттагысы келген конкреттүү долбоорлорду тандай алат.

Ар бир «Зекет» кайрымдуулук фондунун долбоорлору ар башка болушу мүмкүн, ал эми кээ бир долбоорлор бардык фонддор үчүн мүнөздүү болот, мисалы: жакыр жана муктаж үй-бүлөлөргө жардам берүү; жетим-жесирлерге жардам берүү; майыптарга жана кымбат баалуу операцияга муктаж болгон катуу оорулуу адамдарга жардам көрсөтүү; эки мусулман майрамына арналган долбоорлор. Курмандык майрамында курмандыкка чалынган малдын эти таратылып, рамазан айында орозо кармалып, кайрымдуулук тыныгуулары уюштурулуп, тамак-аш пакеттери таратылууда; жетим балдарга жана аз камсыз болгон көп балалуу үй-бүлөлөрдүн балдарына билим алууга көмөкөтөшүү.

Кайрымдуулук фонддорунун конкреттүү долбоорлорун келтирүүгө болот, мисалы: «Майып балдар жана алардын ата-энелери үчүн борбор» долбоору – Татарстандын «Закят» кайрымдуулук фондунун майып балдарды колдоого багытталган долбоору, жарандык коомду өнүктүрүү үчүн Орусия Федерациясынын Президентинин гранттынын жардамы менен ишке ашкан. Борбор физикалык жана психикалык ден-соолукту чыңдоо, 3 жаштан 27 жашка чейинки «өзгөчө» балдарды жана алардын ата-энелерин коомдоштуруу максатында түзүлгөн [97]; 2016-жылы Казакстандын «Зекет» кайрымдуулук фонду тарабынан башталган «Баарыбыз батир үчүн» долбоору. Бул долбоор өзгөчө оор шарттарда жашаган адамдарга, көп балалуу үй-бүлөлөргө, жесирлерге, жетим балдарга жана майыптарга турак жай сатып алууну карайт. Бул долбоорго каалаган адам, каалаган суммасын бере алат [95].

Заманбап дүйнөдө техникага жана технологияга өнүгүүсү зекеттин иштешинин натыйжалуулугуна да таасирин тийгизет. Бардык фонддордогу зекет накталай жана материалдык түрлөрдө кабыл алынып, бөлүштүрүлгөндүгүнөн тышкары, түрдүү электрондук капчыктардын жардамы

менен, ар кандай төлөм терминалдары аркылуу, накталай эмес түрдө, фонддун банктагы эсеби аркылуу кабыл алынат (бөлүштүрүлөт). Буга кошумча кыска номерге СМС-билдирүүлөр аркылуу дагы кабыл алынарын айта кетсе болот. Зекет жана башка кайрымдуулук каражаттарын алуу үчүн Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын РСК Банкында учурдагы эсеби бар, РСК Банк жана Pay24 терминалдары, ошондой эле MegaPay жана Balance.kg электрондук (мобилдик) капчыктары аркылуу дагы кабыл алат. Негизинен, чет өлкөлөрдө иштеген (жашаган) жана колунда бар ээ болгон жарандар мекендештерибизге кайрымдуулук каражаттарын (зекет жана садака) Кыргызстанга жөнөтүү менен жардам берүүгө умтулушат, ошону менен өлкөнүн социалдык-экономикалык маселелерин чечүүгө катышууга аракет кылышат.

Зекет ислам дининин болгондуктан жана (светтик) мамлекет зекетти берүүнү мажбурлай албайт (укугу жок) жана зекетти кабыл алган атайын фонддор дагы аларга гана зекетти берүү керек деп милдеттендире албастыгын баса белгилөө керек. Эгерде зекетти чогултуучу жана таратуучу атайын мекеме жок болсо, анда мекеменин кызматын мечиттер жана кайрымдуулук уюмдары аткарат, жана бул көрүнүш Кыргызстанга мүнөздүү.

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети, Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы (ДИБК) сыяктуу расмий мекемелерде Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгында мусулмандардын саны жөнүндө маалымат жок жана алар статистиканы жүргүзүшпөйт [27, 14-б.]. Ошентип, Кыргызстандагы зекетти изилдөө жана оптимизациялоо боюнча биринчи көйгөй – өлкөдөгү мусулмандардын саны боюнча расмий маалыматтардын жоктугу.

Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясынын усулдук колдонмосу төмөнкүлөрдү камтыйт: «Кыргызстандын жарандарынын көпчүлүгүн суннит исламы жана православдык христиан дининдеги эки негизги конфессия түзөт. Мисалы, 2013-жылы жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча, респонденттердин 91 % өздөрүнүн мусулман экендигин көрсөтүшкөн» [18, 9-б.]. 2016-жылы ДИБК тарабынан жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөдө республиканын бардык этносторунун арасында динге ишенгендердин жогорку пайызы жөнүндө айтылган. Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөнкүдөй маалыматтар келтирилген: «Респонденттердин басымдуу көпчүлүгү өздөрүн ишенгендер катары аныкташат, булар 98,4 % (1167 анкеталык сурамжылоо), болгону 0,7 % (8) өздөрүн динге ишенбейт деп эсептешет жана бул суроого жооп берүү кыйын болгон 0,4 % (5). Респонденттердин көпчүлүгү – 92,9 % (1102) исламга таандык экендигин көрсөтүшкөн» [136, 58-60-б.].

Казакстандагы Кыргызстандан айырмаланып, өлкөдөгү мусулмандардын саны 2009-жылдагы калкты каттоонун жүрүшүндө сурамжылоо ыкмасы менен аныкталган, ал жерде дин маселеси каттоонун формасына киргизилген. Казакстандагы мусулмандардын саны боюнча сурамжылоонун маалыматтары

калктын 70,5 % ислам динин тутунаарын көрсөттү, ал эми этникалык мусулмандардын арасында 95,45 % мусулмандар болгон [43, б. 25].

Эгерде чет өлкөлүк булактарга таянсак, анда дүйнөнүн ар бир өлкөсүндөгү калктын учурдагы абалын жана мамлекеттердеги социалдык процесстерди камтыган статистикалык маалыматтарды көрсөткөн «Countrymeters» сайтында Пью (АКШда жана дүйнөдө пайда болуп жаткан социалдык маселелер, коомдук пикир жана демографиялык тенденциялар жөнүндө маалымат берүүчү АКШда жайгашкан изилдөө борбору) изилдөө борборунун маалыматына ылайык, Кыргызстанда мусулиандардын саны 2020-жылга карата өлкөнүн жалпы калкынын 88,0 % ды түздү [75].

Ошондуктан, Кыргызстандагы мусулмандардын санын аныктоо үчүн Меккеге ажылыкка барган мусулмандарга Сауд Аравиясынын квоталарын эсептөө ыкмасын колдонобуз. «1987-жылкы Ислам Кызматташтык Уюмунун Тышкы иштер министрлеринин чечимине ылайык, өлкөнүн ар бир миллион мусулман калкына бир миңден ажыга барууга квота бекитилген» [86]. Ошентип, бир өлкө үчүн квота өлкөдөгү жалпы мусулмандардын 0,1 % ды түзөт. Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын маалыматы боюнча, 2014-жылга чейин өлкө үчүн квота 4,5 миң орунду түзгөн. 2014-2016-жылдары Меккедеги реконструкциялоо иштерине байланыштуу квота 20 % га кескин кыскарган жана бул чектөөлөр дүйнөнүн бардык өлкөлөрү үчүн колдонулуп келген. Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгынын суранычы менен 2015-жылы квота 500 орунга көбөйтүлгөн (2.4.-таблица).

2.4.-таблица - 2013-2020-жылдарга ажылык сапарга бөлүнгөн квотанын негизинде Кыргызстандагы мусулмандардын санын эсептөө

Жыл	Калктын саны (миң адам)	Кыргызстан үчүн квота (миң мусулман)	Квота боюнча Кыргызстандагы мусулмандардын саны	
			(миң мусулман)	пайыздарда
2013	5776,6	4,5	4500	77,9
2014	5895,1	3,6	3600	61,06
2015	6019,5	3,685 + 0,5	4185	69,52
2016	6140,2	3,685	3685	60,01
2017	6256,7	4,76	4760	76
2018	6389,5	5,4	5400	84,51
2019	6523,5	5,51	5510	84,46
2020	6630,6*	6,11	6110	91,99

Эскертүү. * - КР УСКнын алдын-ала маалыматтары <http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/>.

Булак: КР УСК жана КМДБ маалыматтарынын негизинде автор тарабынан эсептелген жана түзүлгөн.

Жогорудагы методиканын негизинде, 2014-2016-жылдардагы ажылык сапардын квотасынын кыскаргандыгын эске алып 2015-2019-жылдары өлкөнүн жалпы калкынын ичинен мусулмандардын саны орто эсеп менен 84 % ды түздү деп айта алабыз.

Экинчи маселе, мусулмандардын зекет жөнүндө кабардар экендиги тууралуу маалыматтын жоктугу. Өлкө мусулмандарынын зекет боюнча канчалык деңгээлде компетенттүү экендигин билүү масатында, мусулмандар

арасында Кыргызстандын аймактарында (2.5.-таблица) жана Бишкек шаарында анкеталык сурамжылоо жүргүзүлгөн (2.6.-таблица).

2.5.-таблица - Кыргызстандын аймактары боюнча сурамжылоонун жыйынтыктары (пайыз менен) [29]

№	Анкета суроолору	Анкета суроолору	Аймактары боюнча								
			Чүй	Ош	Жалал -Абад	Баткен	Талас	Ыссык -Көл	Нарын	Өлкө боюнча	
1	Зекетти кандай түшүнөсүз?	а) өз каалоосу менен курмандык кылуу	48	63	47	68	34	56	77	56	
		б) милдеттүү түрдө курмандык кылуу	49	34	47	32	65	36	21	41	
		в) билбейм	3	3	6	1	1	8	2	3	
2	Садака деген эмне?	а) өз каалоосу менен курмандык кылуу	65	73	76	86	75	75	83	76	
		б) милдеттүү түрдө курмандык кылуу	26	20	15	14	19	20	16	19	
		в) билбейм	9	5	9	-	6	5	1	5	
3	Нисаб - минималдуу мүлк. Нисабдын деңгээли 85гр. алтын-106 250 сомду түзөт, (күмүш түрүндө 595гр. – 19 040сомду түзөт) эгерде белгиленген деңгээлден бир жылдык киреше ашса, анын зекетин төлөө зарыл. Сиздин бир жылдык кирешелериңиз?	а) нисабтан жогору	34	27	26	36	13	5	16	22	
		б) нисабтан төмөн	27	32	21	8	24	33	43	27	
		в) карап көрүш керек	39	41	53	56	63	62	41	51	
4	Сиздин оюңуз боюнча кайсыл жакка зекетти төлөсө натыйжалуу болот?	а) мечитке	31	42	49	32	71	42	79	50	
		б) атайын фонддорго	40	28	15	10	18	30	14	22	
		в) кайрымдуулук фонддорго	29	30	36	58	11	28	7	28	
5	Сиз битир-зекет төлөйсүзбү?	а) ооба	79	68	56	55	41	72	45	59	
		б) жок	17	12	25	23	39	9	12	20	
		в) кээде	4	20	19	22	20	19	43	21	
6	Сиз зекет төлөйсүзбү?	а) ооба	36	39	34	36	30	35	56	38	
		б) жок	59	40	38	42	58	44	20	43	
		в) кээде	5	21	28	22	12	21	24	19	

Анкеталар кыргыз жана орус тилдеринде түзүлгөн. Респонденттердин көпчүлүгү экономикалык активдүү калкка таандык болушкан [29]. Биринчи сурамжылоодо ар бир аймактан 100 адамдан сурамжылоо жүргүзүлгөн. Борбор калаада 1200 мусулман сурамжылоо катышкан (2.6.-таблицаны караңыз). Сурамжылоо калк жашаган аймактарда, мечиттердин жанында, соода борборлорунда, базарларда жана университеттерде өткөрүлөн.

2.6.-таблица - Бишкек шаары боюнча сурамжылоонун жыйынтыгы (мусулмандар) [29]

№	Сурамжылоонун суроолору	Жооптор	Респонденттердин саны	Пайыз менен
1.	Зекетти кандай түшүнөсүз?	а) өз каалоосу менен курмандык кылуу	558	46,5
		б) милдеттүү түрдө курмандык кылуу	425	35,4
		в) билбейм	217	18,1
2.	Садака деген эмне?	а) өз каалоосу менен курмандык кылуу	558	46,5
		б) милдеттүү түрдө курмандык кылуу	336	28
		в) билбейм	306	25,5
3.	Нисаб - минималдуу мүлк. Нисабдын деңгээли 85гр. алтын-106 250 сомду түзөт, (күмүш түрүндө 595гр. – 19 040сомду түзөт) эгерде белгиленген деңгээлден бир жылдык киреше ашса, анын зекетин төлөө зарыл. Сиздин бир жылдык кирешелериңиз?	а) нисабтан жогору	266	22,16
		б) нисабтан төмөн	466	38,83
		в) карап көрүш керек	468	38,99
4.	Сиздин оюңуз боюнча кайсыл жака зекетти төлөсө натыйжалуу болот?	а) мечитке	784	65,33
		б) атайын фонддорго	361	30,08
		в) башка	55	4,58
5.	Төмөнкүлөрдүн ичинен кайсынысын төлөйсүз?	а) зекет	187	15,58
		б) садака	276	23
		в) битир-зекет	531	44,25
		г) эч бирин төлөбөйм	107	8,9
		а) зекет б) садака	13	1,1
		а) зекет б) садака	31	2,6
		в) битир-зекет		
		а) зекет в) битир-зекет	6	0,5
б) садака в) битир-зекет	49	4,1		

Кыргызстанда жана Бишкекте респонденттердин жарымынан көбү зекет ислам дининдеги милдеттүү берүү экендигин билишпейт. Ошондой эле, респонденттердин жарымы (51 %) Кыргызстанда жана 39 % Бишкек шаарында, алардын мүлкү нисабга жетип-жетпегенин дагы билишпейт. Зекет берүү

канчалык натыйжалуу деп сураганда, өлкөдөгү (50 %) жана борбор калаадагы (65,33 %) респонденттердин көпчүлүгү мечитке деп жооп беришкен.

Бул эмгек мусулмандардын жашоо деңгээлине түздөн-түз тиешеси бар зекетке арналгандыктан, үчүнчү көйгөй өлкө мусулмандарынын арасында зекет төлөөчүлөрдүн жана зекет алуучулардын болжолдуу санын аныктоо керек. Өлкөнүн Улуттук статистикалык комитетинин жакырчылыктын деңгээли боюнча маалыматтарына ошондой эле Кыргызстандагы мусулмандардын санын ажылык сапарга бөлүнгөн квотанын эсептөөнүн негизине таянып, болжолдуу жакырчылыкта жана өтө жакырчылыкта жашаган мусулмандардын санын аныктоого болот (2.7.-таблица).

2.7.-таблица - 2015-2019-жылдарга Кыргызстан мусулмандарынын арасындагы кедейчиликтин жана кедейчиликтин эң төмөн болжолдуу деңгээли.

Көрсөткүчтөр		2015	2016	2017	2018	2019
Кедейчиликтин деңгээли (пайыз)	Жалпы	32,1	25,4	25,6	22,4	20,1
	Мусулман	26,96	21,33	21,5	18,93	16,97
Кедейчиликтин чегинде (миң адам)	Жалпы	1931,0	1557	1601,0	1429	1313
	Мусулман	1622,04	1307,88	1344,84	1200,36	1108,95
Кедейчиликтин эң төмөн деңгээли (пайыз)	Жалпы	1,2	0,8	0,8	0,6	0,5
	Мусулман	1,0	0,67	0,67	0,5	0,42
Кедейчиликтин эң төмөн чегинде (миң адам)	Жалпы	75,0	49,0	47,0	38,33	36
	Мусулман	63	41,16	39,48	32,39	30,4

Булак: КР УСКнын маалыматтарын талдоонун жана 2.4-таблицанын негизинде эсептелген жана түзүлгөн.

Зекет жана битр-зекетин алуучулар жогоруда айтылган жакырчылыкта жана өтө жакырчылыкта жашаган мусулмандар.

Зекет төлөөчүлөрдүн алдын-ала санын эсептөө үчүн адегенде битр-зекетин төлөөчүлөрдүн болжолдуу санын аныктайбыз (2.8.-таблица).

Таблица 2.8. - 2015-2019-жылдар аралыгында Кыргызстандагы битир-зекетти жана зекетти потенциалдуу төлөөчүлөрдүн санын эсептөө (миң мусулман)

Көрсөткүчтөр	2015	2016	2017	2018	2019
Жалпы калктын саны	6019,5	6140,2	6256,7	6389,5	6 523,5
Мусулмандар:					
Алардын арасында	5056,38	5157,76	5255,62	5400	5510
- кедейчиликтин чегинде	1622,04	1307,88	1344,84	1200,36	1108,95
- кедейчиликтин эң төмөн чегинде	63	41,16	39,48	32,39	30,4
Битир-зекетинин потенциалдуу төлөөчүлөрү (жалпы)	3371,34	3808,72	3871,3	4167,25	4370
Зекеттин потенциалдуу төлөөчүлөрү (жалпы)	1011,27	1031,55	1051,12	1080	1102

Булак: 2.4. жана 2.7. - таблицаларында келтирилген маалыматтардын негизинде эсептелген жана түзүлгөн.

Эгерде биз жакырчылыкта жана өтө жакырчылыкта жашаган мусулмандарды мурда аныкталган мусулмандардын жалпы санынан алып салсак, анда алынган натыйжа Кыргызстандагы битир-зекетин төлөөчүлөрдүн санынын көрсөткүчү болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы тарабынан жүргүзүлгөн 2016-жылкы социологиялык изилдөөдө, анкеталык сурамжылоонун натыйжасында диний аң-сезимдин деңгээлин билүү үчүн, айрым диний тажрыйбалардын аткарылышын көрсөтүүчү жана бир нече (2-3) мүмкүн болгон жооптор менен сунуш кылынган. Респонденттердин берген жоопторун талдоо көрсөткөндөй, мусулмандар арасында орозо 47,3 % (517) жана зекет берүү 47,3 % (517) карманышат. Жума күнү намазга баргандар – респонденттердин 33,5 % (366), беш убак намаз окугандар – 28,8 % (315), ажылыкты жасашкан же каалашат – 28,5 % (311) [136, б. 60]. Ошентип, зекет бергендер, беш маал, жума намазын окугандарга жана ага катышкандарга караганда алда канча көп.

Калктын көпчүлүгү салттуу түрдө ислам динин тутунгандыгын эске алуу менен, ошондой эле Улуттук статистикалык комитеттин 2015-2019-жылдарга карата Кыргызстандын калкынын кирешелеринин теңсиздиги жөнүндө маалыматтарынын негизинде, кирешелерди бөлүштүрүү калктын квинтилдик топтору боюнча акча кирешелери эң көп кирешелүү 20 % калктын пайдасына болгон жана алар бардык акчалай кирешелердин 44 % дан ашыгын топтошкон [128, 15-б.]. Акыркы жылдары эң бай мусулмандардын 20 % кирешеси бар деп болжолдоого болот, бул өлкөдөгү мусулмандардын бардык акчалай кирешелеринин 44 % дан ашыгын түзөт. Мисалы, 2019-жылы жогоруда келтирилген теңсиздиктин негизинде болжолдуу зекет төлөөчүлөрдүн саны жалпы мусулмандардын (5,510 миң) 20 % түздү, башкача айтканда 1102 миң мусулман. Битир-зекет потенциалдуу төлөөчүлөрүнүн (4370 миң мусулман) 25,21 % түзгөн. Ошентип, ушул сыяктуу эле, мурунку жылдардагы зекет жана битир-зекетин төлөөчүлөрдүн болжолдуу санын аныктоого болот (2.8-таблицаны караңыз).

«Кыргызстандын социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтууда зекеттин натыйжалуулугун жогорулатуунун мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги» аталыштагы үчүнчү бөлүм.

Экинчи бөлүмдө колдонулган жалпы илимий жана атайын изилдөө ыкмалары зекеттин Кыргызстандагы жакырчылыкты жана жумушсуздукту азайтууга тийгизген таасирин аныктоого мүмкүндүк берди. Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасында зекеттин натыйжалуулугун жогорулатуу куралы катары «Зекет» коомдук фондун түзүү сунушталууда.

Эгерде 2019-жылы жалпы 5,510 миң мусулмандын ичинен бардык потенциалдуу зекет төлөөчүлөр – 20 % (1102 миң) мусулмандар КМДБ тарабынан белгиленген минималдуу зекет суммасын - 3187 сомдон атайын фондго төлөшсө чогулган сумма 3512,07 млн сом болмок (3.1-таблица), бул 2019-жылдын бюджетинин тартыштыгын жабуу үчүн тартылган мамлекеттик

каражаттардын 31,37 % түзөт. Күмүштүн көлөмүндө потенциалдуу зекет төлөөчүлөрдөн 607,2 млн сом. түшмөк.

3.1-таблица - 2017-2019-жылдардагы Кыргызстандагы алтын жана күмүштүн минималдуу өлчөмүнө жараша болжолдуу зекеттин көлөмүн эсептөө

Жыл	Көрсөткүч-төр	Зекет 2,5 % (сом.)	Төлөөчүлөр 10% мусулмандар		Төлөөчүлөр 20% мусулмандар	
			(миң адам)	сумма (млн сом.)	(миң адам)	сумма (млн сом.)
2017	Алтын	3167	525,56	1664,44	1051,12	3328,89
	Күмүш	521	525,56	273,81	1051,12	547,63
	Алтын жана күмүш	3167	262,78	969,13	525,56	1938,26
		521	262,78		525,56	
2018	Алтын	3187	540	1720,98	1080	3441,96
	Күмүш	551	540	297,54	1080	595,08
	Алтын жана күмүш	3187	270	1009,26	540	2018,52
		551	270		540	
2019	Алтын	3187	551	1756,03	1102	3512,07
	Күмүш	551	551	303,6	1102	607,2
	Алтын жана күмүш	3187	275,5	1029,82	551	2059,63
		551	275,5		551	

Булак: 2.1 жана 2.8 - таблицаларында келтирилген маалыматтардын негизинде эсептелген жана түзүлгөн

Мусулмандардын ар кандай мүмкүнчүлүктөрүн эске алганда, зекет төлөөчүлөрдүн 20 % (551 миң мусулман) жарымы алтын өлчөмүндө, калган жарымы (551 миң мусулман) күмүшкө карата зекетти төлөдү дейли. Анда алардан түшкөн каражат 2059,63 миллион сомго барабар болмок, бул 2019-жылы мамлекеттин ички карыздарынын 25 % жана тышкы карыздарынын 70 % түзөт.

Ар кандай себептерден улам, бардык потенциалдуу зекет төлөөчүлөрдүн бардыгы, балким, зекет төлөбөйт, ошондуктан мындан ары потенциалдуу зекет төлөөчүлөрдүн жарымы зекет төлөөчүлөр деп болжолдосок – бул өлкөдөгү жалпы мусулмандардын 10 % түзөт (3.1-таблицаны караңыз). Демек, 2019-жылы 551 миң мусулман КМДБ тарабынан белгиленген эң аз зекет суммасын – 3187 сомду (алтындын эсебинде) төлөсө, анда анын суммасы 1756,03 млн сомго, күмүш менен (551 сом) 303,6 млн сомго барабар болмок. Ошондой эле, 10 % мусулмандардын жарымы зекет беришет дейли, башкача айтканда 275,5 миң мусулман (3.1-таблицаны караңыз) алтын, калган жарымы күмүш суммасында төлөсө, ошондо зекеттен түшкөн сумма 1029,82 миллион сом болот.

Зекеттин каражаттары, ислам мыйзамдарына ылайык, алуучулардын сегиз категориясына бөлүнөт. Алардын ичинен биринчи эки категория өтө

жакырчылык жана жакырчылык шарттарында жашаган адамдар. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин 2019-жылдагы маалыматы боюнча, өтө жакырчылыктын жана жакырчылыктын шарттарында жашаган калк өлкөнүн жалпы калкынын 0,5 жана 20,1 % түзгөн (2.7-таблицаны караңыз). Аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн өз алдынча иш менен камсыз болушун камсыз кылуу максатында, Кыргыз Республикасынын Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги 2019-жылы «Аз камсыз болгон жарандарга бир жолку социалдык жардам көрсөтүү жөнүндө» долбоорун социалдык келишимдин негизинде иштеп чыккан. Бул долбоордун алкагында Кыргыз Республикасынын Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги менен жакыр (аз камсыз болгон) үй-бүлөнүн ортосунда келишим түзүлүп, ага ылайык жеке ишкердике багытталган иш-чаралар үчүн бир үй-бүлөгө 100 миң сомго чейин каражат берилет. 2019-жылдын 1-августунан 2022-жылдын 31-декабрына чейин долбоордун иш алкагында келишим түзгөн ар бир үй-бүлө байкоодо болот. Ошол эле учурда министрликтин бюджетинен жыл сайын 300 млн сом каралган. Ошентип, долбоор жылына 3,0 миңден ашуун аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдү камтый алат жана киши башына орточо кирешенин өсүшүн, жөлөкпул алуучу муктаж үй-бүлөлөрдүн санынын азайышын, жумуш менен камсыз болуунун өсүшүн божомолдойт [72].

Бир жолку жардамдан айырмаланып, эгерде 514,91 млн сомду (2019-жылы 10 % мусулмандардын зекетинин алтын жана күмүштөн түшкөн кирешесинин жарымы (3.1-таблицаны караңыз)) аз камсыз болгон мусулмандар ортосунда бөлүштүрүлсө, мисалы, 2019-жылы өтө жакырчылыкта жашаган ар бир мусулманга 16937 сом туура келет. Ошол эле учурда, 2019-жылга керектөө сарптоолорунун негизинде эсептелген жакырчылык жана өтө жакырчылык чеги киши башына жылына 32981 жана 17706 сомду түздү [125,1-б.]. Ошентип, керектөө чыгымдарынын 16 937 сомго көбөйүшү 34 634 сомду түзөт, бул өтө жакырчылыкта жашаган мусулмандардын жакырчылыкка өтүшүн шарттайт. Ошол эле учурда, жакырчылык көйгөй бойдон калууда.

Демек, узак мөөнөттүү келечекте, зекет каражаттарынын белгилүү бир бөлүгүн жогоруда айтылгандай, социалдык келишимдин негизинде долбоорлор аркылуу аз камсыз болгон (аз кирешелүү) үй-бүлөлөрдү колунда бар үй-бүлөлөргө айлантуу куралы катары колдонуу зарыл, жана келечекте өлкөдөгү жакырчылыктын жана жумушсуздуктун деңгээлинин төмөндөшүнө алып келмек. Ошентип, муктаж болгон адамдарга (үй-бүлөлөргө) өз алдынча ишкердикти же чакан бизнести өнүктүрүү үчүн, аларга туруктуу киреше алып келе турган жана ошону менен алардын каржылык абалын жакшырткан каражаттарды (материалдык же акчалай түрдө) берүү керек. Социалдык келишимдин негизинде долбоорлор аркылуу бөлүнгөн зекет каражаттарынын көлөмү иштин натыйжалуулугунан гана эмес, кошумча жумуш орундары менен камсыз кылуу мүмкүнчүлүгүнөн дагы көз каранды.

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, мисалы, 2019-жылы зекет каражаттарынын жарымын алтын жана күмүш суммасында зекет төлөөчүлөрдүн 10 %нан - 514,91 миллион сом чогулган (3.1-таблицаны

караңыз). Жакыр жана аз камсыз болгон үй-бүлөлөргө ар бири 100 миң сомдон материалдык жыргалчылыкты жакшыртууга багытталган иш-чаралар берилген. Ошондо зекет каражаттарын алуучулар 5149 үй-бүлө болот. Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматтары боюнча, үй-бүлөнүн орточо саны 5 адамдан турат [118, 36-б.]. Долбоордун узактыгы 1 жылдан 3 жылга чейин дейли. Эгерде үй-бүлөлөрдүн жарымына (2574,5) үй-бүлөнүн жан башына орточо кирешесинин көбөйүшү менен билдирилген оң таасирин тийгизсе, анда аягында 12872 адамдын жашоо деңгээлинин жогорулашы мүмкүн. 12872 адам калктын 2019-жылга карата жакырчылыкта жана өтө жакырчылыкта жашагандардын 0,98 жана 35,75% түзгөт.

Зекетти оптималдаштыруу үчүн фондго төмөнкүлөр керек:

– Кеңседен тышкары, зекетти таркатканга чейин материалдык түрдө кабыл алуу жана сактоо үчүн сактоо жайлары болуш керек.

– Банк, төлөм терминалдары, электрондук капчыктар аркылуу төлөмдөрдү кабыл алуу зекет төлөөчүлөр үчүн ыңгайлуу болгондуктан, зекеттин түшүүсүн көбөйтөт (битир-зекет, садака) жана фонддун ишин ачык-айкын кылат.

– Фонддун расмий сайты түзүү. Сайтта төмөнкүлөр камтылышы керек: алынган акча каражаттары жөнүндө, материалдык жана акча түрүндө; алуучулардын категориялары боюнча бөлүштүрүлгөн каражаттар жөнүндө маалыматтар; зекет жана садака төлөөчүлөр тандай турган долбоорлордун тизмеси (фонддун каражаттары багытталган); зекетти эсептөө үчүн зекет калькулятору ж.б.

– Региондордогу жумушка көңүл буруу (айыл жерлеринде), анткени айыл жериндеги жакырчылыктын жана өтө жакырчылыктын көрсөткүчтөрү шаар калктуу конуштарынан ашып түшөт [125, 1-б.].

– Зекет төлөөчүлө жана алуучулар менен жигердүү иштөө.

Кыргызстанда зекет фондун өнүктүрүүнүн стратегиялык планын эки этапка бөлсө болот. Биринчи этапта фонддун ишинин максаты төмөнкүлөрдү камтыган өлкөнүн социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн чечүүгө көмөктөшүү болушу керек:

1. Жакырчылыкта жашаган адамдарга даректүү жардам көрсөтүү, башкача айтканда, жакырчылыкка каршы багытталган иш, бул чогулган каражаттарды кайра бөлүштүрүү жолу менен өлкөнүн жакырлары менен бай жарандарынын (мусулмандарынын) ортосундагы теңсиздиктин азайышына алып келет.

2. Оорулуу бейтаптарга медициналык жабдууларды, дары-дармектерди сатып алууда жана медициналык кызматтарды көрсөтүүдө даректүү жардам. Ошондой эле, мисал катары Татарстандагы «Закят» кайрымдуулук фондунун – майып балдарга коомдун толук кандуу мүчөсү болуп, өзүлөрүнө толук кандуу кызмат кыла алышы үчүн, кичинекей кезинен баштап жардам берүү долбоорун келтирсек болот.

3. Диний экстремизм көрүнүштөрүнө каршы туруу үчүн зекет каражаттарынан исламдын чыныгы баалуулуктарын жайылтууну жумшоо.

Экинчи этапта (баштапкы максаттан тышкары), чет мамлекеттик зекет фонддорунун мисалында зекет алуучу үй-бүлөлөрдү материалдык байлыгы бар үй-бүлөлөрдүн деңгээлине айлантуу – максат болушу керек. Бул үчүн фондго төмөнкүлөр керек:

1. Мамлекет (Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги) жана өлкөнүн башка мекемелери менен бирдикте жетим балдарды жана ата-энесинин камкордугугунан калган балдарды (социалдык жетимдерди) колдоо жана аларга ылайыкташтыруу боюнча долбоорлорду иштеп чыгуу. Чет мамлекеттердин баардык зекет фонддорунда бул багыт алардын ишмердүүлүгүндө артыкчылыктуу багыттардын бири катары каралат.

2. Ислам мыйзамдарынын принциптерине ылайык иш алып барган каржы-насыя мекемелери жана иш-аракеттери исламдын ченемдерине карама-каршы келбеген башка мекемелер менен кызматташуу, зекет каражаттарын бөлүштүрүүдө, капиталдын негизги көлөмү узак убакытка чейин сакталып кала берет жана киреше ар кандай кайрымдуулук максаттарына (стипендия ж.б.) жумшалууга тийиш .

3. Зарыл болгон коомдук пайдалуу максаттарга жетүү үчүн ишкердик иш менен алектенүү (бул фонддун уставында жазылышы керек).

4. Жакырчылыктын себептерин жоюуга багытталган долбоорлорду иштеп чыгуу (мамлекеттик жана башка институттар менен биргеликте):

4.1. Эгерде жакырчылыктын себеби, кесиптик квалификациясынын жоктугуна байланыштуу жумушсуздук болсо, анда фонддон кесиптик билим берүү (кайра даярдоо) курстарын өткөрүү же каржылоо зарыл;

4.2. Шериктештиктин негизинде муктаж болгон адамга (үй-бүлөгө) өз ишин ачуу үчүн каражаттарды (өндүрүштүк ресурстарды) берүү;

4.3. Кыйын кырдаалда турган социалдык жактан корголбогон, иштебеген үй-бүлөлөрдүн балдары үчүн билим алууга (орто, орто кесиптик жана жогорку) жардам берүү.

Жакырчылыкты жоюу өлкөнүн туруктуу өнүгүүсү үчүн эң маанилүү маселе катары каралууда. Зекет тутумун өркүндөтүү, башкача айтканда, Кыргызстанда зекет фондун түзүү аркылуу жакырчылыктын айрым себептерин чечип, ошону менен жакырчылыктын деңгээлин жана жакырлар менен колунда бар жарандардын (мусулмандардын) ортосундагы теңсиздикти төмөндөтүүгө болот.

ЖЫЙЫНТЫКТАР

Социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү төмөндөтүүдө зекеттин учурдагы шарттарда тийгизген таасирин (Кыргыз Республикасынын мисалында) изилдөөнүн негизинде төмөнкүдөй тыянак чыгарууга мүмкүн болду:

1. Адабий маалыматтарды талдоонун жана жалпылоонун негизинде, зекетти исламдык мыйзамдарга ылайык, матриальдык артыкчылыктарга ээ болгон жана ага муктаж болгон адамдардын ортосунда материалдык жыргалчылыктарды кайра бөлүштүрүү үчүн конкреттүү экономикалык

категория катары кароону сунуштайбыз. Ошондой эле, зекетти эсептөөнүн автордук методикасы иштелип чыккан, ал зекет суммасынын чыныгы акчанын (алтын жана күмүш) наркына функционалдык көз карандылыгынын формуласы түрүндө келтирилген.

2. Чет мамлекеттердин экономикасында атайын зекет фондун түзүү аркылуу, өлкөнүн бир катар социалдык-экономикалык көйгөйлөрү чечилүүдө. Атап айтканда, калктын социалдык аялуу катмарына материалдык жардам көрсөтүү; өз бизнесин ачууга каражат бөлүү; аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн балдарына билим алууга жардам берүү; муктаж болгондорго даректүү жардам көрсөтүү ж.б.

3. Кыргызстанда зекет чогултуу жана бөлүштүрүү боюнча атайын фонд жок. Зекет негизинен мечиттерге материалдык жана акча түрүндө берилет. Мечиттер алган зекет ислам мыйзамдарынын талаптарына ылайык бөлүштүрүлөт. Ошол эле учурда, Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгы (зекеттен айырмаланып) рамазан айында Кыргызстандагы битир-зекетин борборлоштуруп чогултуу менен алектенет. 2014-2019-жылдар аралыгында КМДБдагы битир-зекетинин түшүүлөрү жөнүндө маалыматтар оң динамиканы күбөлөндүрөт. Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасында зекет үчүн атайын фонддор бар башка өлкөлөрдөн айырмаланып, зекеттин жүгүртүлүшү жөнүндө статистикалык маалыматтар жок.

4. Зекет каражаттары аз камсыз болгон (аз кирешелүү) үй-бүлөлөрдү социалдык келишимдин негизинде ишке ашырылып жаткан долбоорлор аркылуу жакыр үй-бүлөлөрдү колунда бар үй-бүлөлөргө айлантууга жумшалышы керек. Бул келечекте өлкөдөгү жакырчылыктын жана жумушсуздуктун деңгээлинин төмөндөшүнө алып келет. Ошдуктан, муктаж болгон адамдарга (үй-бүлөлөргө) туруктуу киреше алып келүүчү жана ошону менен алардын каржылык абалын жакшырткан иш үчүн акча каражатын (материалдык же акчалай түрдө) берүү керек.

5. Учурдагы шарттарда, Кыргызстандын социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтуунун куралы – зекетти чогултуу жана бөлүштүрүү боюнча атайын коомдук фонд түзүү. Орусия жана Казакстандагыдай эле, Кыргызстан Мусулмандарынын дин башкармалыгынын алдында же Кыргыз Республикасынын Президентинин буйругу менен түзүлгөн «Бийман» коомдук фондунун алдында зекет фондун түзүү сунушталууда.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Зекетти өлкөдөгү жакырчылыкты кыскартуу куралы, ошондой эле диний экстремизмге жана башка социалдык көйгөйлөргө каршы иш-чараларды каржылоонун булактарынын бири катары кароого болот. Демек, анын натыйжалуулугу үчүн Кыргызстанда атайын зекет фондун түзүү керек. Изилдөөнүн натыйжаларын өлкөдө зекетти чогултуу жана жайылтуу үчүн жооптуу атайын органды түзүүдө колдонсо болот.

2. Зекет жеке адамдардан гана эмес, юридикалык жактардан дагы төлөнөт. Өлкөдөгү шариат мыйзамдарына ылайык товар чыгарган же кызмат

көрсөткөн ошону менен рынокто өзүн «халал» өндүрүүчү катары көргөзгөн юридикалык жактын кызматын колдонгон кардар үчүн мекеменин зекет төлөп жаткандыгын билүү кызыктуу болмок. Атаандаштык шартында жогорудагы суроо кардар тарабынан «халал» деп иш алып барган юридикалык жактын ислам укугунун ченемдерине канчалык деңгээлде шайкеш келээринин критерийлеринин бири болуп саналат. Уюмдун зекет жана садака берээрин билген кардар, ошол уюмду башка уюмдардын ичинен тандашы абзел болмок. Демек, юридикалык жактардан зекетти өзүнчө андан ары изилдөөгө муктаждык бар.

3. Өлкөнүн туруктуу калкынын үчтөн экиси айыл жеринде жашашат жана айыл чарба менен алектенишет, ал жакта жакырчылыктын деңгээли шаардык конуштарга салыштырмалуу жогору, ошондуктан түшүмдүн (үшр), малдын зекетин толук изилдөө жана иштеп чыгуу зарыл.

4. Зекеттин ар тараптуу көптөгөн аспектилери социалдык-экономикалык шарттарга таянып, ар кандай илимий багыттарда ата мекендик изилдөөчүлөр тарабынан ачылышы керек.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕГИ:

1. Джунусбаева, Ч.И. Элементы исламской экономики как инструмент решения социального неравенства в обществе [Текст] / Ч.И. Джунусбаева, С. Ш. Саякова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2017. - №10. – С. 97-98.

2. Джунусбаева, Ч.И. Зекет и благотворительная деятельность учреждений исламского направления в стране [Текст] / Ч.И. Джунусбаева // Известия вузов Кыргызстана. – 2017. - №9. – С. 58-59.

3. Джунусбаева, Ч.И. Проблемы оптимизации функционирования закята как инструмента снижения социально-экономических проблем Кыргызстана [Текст] / Ч.И. Джунусбаева // Znanstvena misel journal. – 2018. - №17. – С. 14-20.

4. Джунусбаева, Ч.И. Возможности обязательного пожертвования (закят) в решении социально-экономических проблем Кыргызстана [Текст] / Ч.И. Джунусбаева, С. Ш. Саякова // Экономические отношения. – 2018. – Том 8. – № 3. – С. 333-342.

5. Джунусбаева, Ч.И. Закят в экономике Кыргызстана: мнение мусульман [Текст] / Ч.И. Джунусбаева // Проблемы современной экономики. – 2018.- № 4 (68). –С. 240-243.

6. Джунусбаева, Ч.И. Деятельность закят фондов в экономике зарубежных стран [Текст] / Ч.И. Джунусбаева, С. Ш. Саякова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. - №6. – С. 53-59.

7. Джунусбаева, Ч.И. Система взглядов на закят в трудах отечественных и зарубежных исследователей [Текст] / Ч.И. Джунусбаева // Известия НАН КР. – 2019. - №1. – С. 25-29.

8. Джунусбаева, Ч.И. Современное состояние реализации закята в экономике Кыргызстана [Электронный ресурс]. – Научные исследования в Кыргызской Республике, 2020. №2, – Режим доступа: <http://journal.vak.kg/>

Джунусбаева Чолпон Исаевнанын 08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Социалдык-экономикалык көйгөйлөрдү төмөндөтүүдө зекеттин учурдагы шарттарда тийгизген таасири (Кыргыз Республикасынын мисалында)» темасына жазылган диссертациясына

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: социалдык-экономикалык, зекет, садака, садака-фитир, мусулман, нисаб, муктаж, кедей, кедейликтин деңгээли.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргызстандын социалдык-экономикалык жашоосундагы зекеттин иштеши.

Изилдөөнүн предмети: чет мамлекеттердин экономикасындагы зекет фонддорунун ишмердүүлүгү, ислам институттарынын зекет тутумундагы ролу, зекеттин иштешинин көйгөйлөрү жана Кыргызстандын социалдык-экономикалык маселелерин чечүүдөгү мүмкүнчүлүктөрү.

Изилдөөнүн максаты: Кыргызстандын азыркы шартында өлкөнүн социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтуу үчүн зекет фондунун моделин иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн ыкмалары: жалпы илимий изилдөө ыкмалары, эмпирикалык (адабияттарды жана иштин натыйжаларын изилдөө, салыштыруу жана анкеталык сурамжылоо), статистикалык-математикалык изилдөө ыкмалары, статистикалык маалыматтарды таблица жана график түрлөрүндө визуалдаштырып берүү ыкмалары.

Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы: экономикалык категория катары зекеттин маңызы ачылат; мусулмандын материалдык байлыгын (нисаб) жана бар болгон мүлктөн тиешелүү зекет өлчөмүн эсептөө методикасы иштелип чыккан; чогулган зекеттин мүмкүн болгон көлөмдөрү эсептелген жана алардын Кыргызстандагы жакырчылыктын жана жумушсуздуктун деңгээлин төмөндөтүүгө тийгизген таасири; Кыргызстандын социалдык-экономикалык көйгөйлөрүн азайтууда зекетти колдонуунун куралы катары зекет фондунун автордук модели сунушталды.

Пайдалануу боюнча сунуштар. Изилдөөнүн натыйжалары зекетти ар түрдүү институттар тарабынан терең жана кеңири изилдөөдө негиз боло алат. Зекеттин илимий-методикалык түшүнүктөрү «Ислам экономикасынын негиздери» сабагынан окуу-усулдук комплексин түзүүдө пайдаланууга болот.

Колдонуу чөйрөсү. Изилдөөнүн жыйынтыктарын зекетти Кыргызстанда жыйнаган жана бөлүштүргөн атайын фонд түзүүдө колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Джунусбаевой Чолпон Исаевны на тему: «Влияние закята на снижение социально-экономических проблем в современных условиях (на примере Кыргызской Республики)», на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: социально-экономический, закят, садака, закят аль-фитр, мусульманин, нисаб, нуждающийся, бедный, уровень бедности.

Объект исследования: функционирование закята в социально-экономической жизни Кыргызстана.

Предмет исследования: деятельность фондов закят в экономике зарубежных стран, роль учреждений исламского направления в системе закят, проблемы функционирования и возможности закята в решении социально-экономических проблем Кыргызстана.

Цель диссертационного исследования: разработать модель фонда закят для снижения социально-экономических проблем страны в современных условиях Кыргызстана.

Методы исследования: общенаучные методы исследования, эмпирический (изучение литературы и результатов деятельности, сравнение и анкетный опрос), статистико-математический методы исследования, табличный и графический методы и приемы визуализации статистических данных.

Полученные результаты и их новизна: раскрыта сущность закята как специфической экономической категории; разработана методика расчета материального достатка мусульманина (нисаб) и соответствующей величины закята от имеющегося имущества; рассчитаны возможные объемы поступлений закята и их влияние на снижение уровня бедности и безработицы в Кыргызстане; предложена авторская модель фонда закят, как инструмента использования закята в снижении социально-экономических проблем Кыргызстана.

Рекомендации по использованию. Результаты исследования являются базой для более глубокого и масштабного изучения закята различными институтами страны. Научно-методологические основы понятия «закят» могут быть использованы при разработке учебно-методического комплекса по дисциплине «Основы исламской экономики».

Область применения. Полученные результаты исследования могут быть применены при учреждении специального фонда занимающегося сбором и распределением закята в Кыргызстане.

RESUME

of the dissertation of Dzhunusbaeva Cholpon Isaevna: «The impact of zakat on the reduction of socio-economic problems in modern conditions (on the example of the Kyrgyz Republic)» for gaining the candidate degree of Economic Sciences, specialty 08.00.05 - Economics and Management of National Economy

Keywords: socio-economic, zakat, sadaka, zakat al-fitr, muslim, nisab, needy, poor, poverty level.

Research's object: functioning of zakat in the socio-economic life of Kyrgyzstan.

Research's subject: zakat funds activities of foreign countries, the role of Islamic institutions in the zakat system and the problems of zakat functioning in Kyrgyzstan.

Objective: to develop a model for a zakat fund to reduce the country's socio-economic problems in the modern conditions of Kyrgyzstan.

Research's methods: general scientific research methods, empirical (study of literature and performance results, as well as comparison and questionnaire survey), statistical and mathematical research methods, tabular and graphical methods and techniques for visualizing statistical data.

The obtained results and their novelty: the essence of zakat as a specific economic category is revealed; a methodology for calculating the material wealth of a Muslim (nisab) and the corresponding amount of zakat from existing property has been developed; the possible volumes of zakat receipts and their impact on reducing the level of poverty and unemployment in Kyrgyzstan were calculated; the author's model of the zakat fund is proposed as a tool for using zakat in reducing the socio-economic problems of Kyrgyzstan.

Recommendations for use. The research results are the basis for a deeper and wider study of zakat by various institutes of the country. The scientific and methodological foundations of the concept of “zakat” is able to use in the development of the educational and methodological complex for the discipline “Fundamentals of Islamic economics”.

Areas of application. The results of the study is able to apply in the establishment of a special fund for the centralized collection and distribution of zakat in Kyrgyzstan.